

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیّه خواهران

مدرسه علمیّه حضرت زینب ۱۱

سطح دو

موضوع

ضرورت پرهیز از اسراف از دیدگاه آیات و روایات

استاد راهنما

سرکار خانم مریم حسین آبادی

پژوهشگران

فاطمه خداوند

فاطمه السادات راسخی باز

مهدیه میرجلیلی

عزیزه شریفی

اعظم باقری محمد آبادی

بهار ۱۳۹۶

چکیده

هرگونه زیاده روی و تجاوز از حد در هر کاری اسراف نامیده می‌شود. اسراف مفهوم فراگیر داشته و امری نسبی است و در آیات و روایات مورد نکوهش واقع شده. عوامل بسیاری زمینه ساز اسراف است؛ مانند: ناآگاهی، ثروت اندوزی و رفاه طلبی، رذیلت اخلاقی، الگو پذیری از مسرفان، تولید و عرضه نادرست کالا و اسراف اقسام بسیاری دارد و مفهوم اسراف در هر چیزی می‌تواند تحقق یابد. مثل: اسراف در خوراک و نوشیدنی، اسراف در پوشاک، اسراف در مسکن، اسراف در مصرف آب، برق، گاز و غیره. برای هر کدام از موارد اسراف ائمه % و بزرگان و کارشناسان راهکارهایی را ارائه کرده‌اند. راهکارهایی مانند: تحکیم ارزشهای دینی، اعتدال در مصرف و میانه‌روی، علم و آگاهی، امر به معروف و نهی از منکر، اصلاح الگوی مصرف و غیره. بر همه‌ی افراد جامعه‌ی اسلامی لازم است که با برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده، از هدر رفت منابع و امکانات جلوگیری کنند.

واژگان کلیدی

اسراف، پرهیز، آیات و روایات، اصلاح الگوی مصرف.

مقدمه

« رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ إِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَ ثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَ انصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ: پروردگارا!

گناهان ما را ببخش! و از تندروی های ما در کارها، چشم پوشی کن! قدم های ما را استوار بدار! و ما را بر جمعیت کافران، پیروز گردان.» (مکارم، ۱۳۷۳، سوره مبارکه آل عمران، آیه شریفه ۱۴۷)

از دیدگاه قرآن و روایات ائمه معصومین % تمام واجبات و محرمات دینی، حدود الهی است و هرگونه تجاوز از حد موجب فساد و از هم گسیختگی می شود. و به تعبیر دیگر سرچشمه فساد، اسراف است و نتیجه اسراف، فساد. (نبی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۴۱۷)

استفاده ی غیر صحیح از مواهب الهی، نظیر اسراف، تبذیر، تقطیر و ... ممنوع شده است. و باید برای کسب رضایت الهی، مصرف در چارچوب الگوی الهی قرار داشته باشد. (عزتی، ۱۳۸۸، ص ۳۶)

اسراف معنای گسترده ای دارد و کاربرد قرآنی این واژه بسیار است. به عنوان نمونه: اسراف در قتل، یعنی انتقام گیری و قصاص بیش از حد، که خود تجاوز از حد الهی قصاص است. چنان که در آیه ۳۳ سوره اسراء آمده: « وَ لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا : و کسی را که خداوند خونش را حرام شمرده، نکشید، جز به حق، و آن کس که مظلوم کشته شده، برای ولیش سلطه (و حق قصاص) قرار دادیم؛ اما در قتل اسراف نکند، چرا که او مورد حمایت است.» (مکارم، ۱۳۷۳، سوره مبارکه اسراء، آیه شریفه ۳۳)!

گاه اسراف در انفاق و بذل و بخشش بیش از اندازه است. چنان که در آیه ۶۷ سوره فرقان آمده: « وَ الَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَ لَمْ يَقْتُرُوا وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا: و کسانی که هر گاه انفاق کنند، نه اسراف می نمایند و نه سخت گیری؛ بلکه در میان این دو، حد اعتدالی دارند. » (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳، سوره مبارکه فرقان، آیه شریفه ۶۷)

و گاه در داوری کردن و قضاوت نمودنی که منجر به کذب و دروغ می‌شود. چنان‌که در آیه ۲۸ سوره غافر، «مسرف و کاذب» در ردیف هم قرار گرفته است. «وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ : و مرد مؤمنی از فرعونیان که ایمان خود را پنهان می‌داشت گفت: «آیا می‌خواهید مردی را به قتل برسانید بخاطر این که می‌گوید: پروردگار من «الله» است، در حالی که دلایل روشنی از سوی پروردگارتان برای شما آورده است؟! اگر دروغگو باشد، دروغش دامن خودش را خواهد گرفت؛ و اگر راستگو باشد، (لااقل) بعضی از عذابهایی را که وعده می‌دهد به شما خواهد رسید؛ خداوند کسی را که اسرافکار و بسیار دروغگوست هدایت نمی‌کند.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳، سوره مبارکه غافر، آیه شریفه ۲۸)

و گاه در اعتقادات است که منتهی به شک و تردید می‌شود. همان‌گونه که در آیه ۳۴ سوره غافر «مسرف و مرتاب» با هم آمده است. «وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ : پیش از این یوسف با دلایل روشن به سراغ شما آمد، ولی شما پیوسته در آنچه او برای شما آورده بود تردید داشتید؛ تا زمانی که از دنیا رفت، گفتید: هرگز خداوند بعد از او پیامبری مبعوث نخواهد کرد! این گونه خداوند هر اسرافکار تردید کننده ای را گمراه می‌سازد.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳، سوره مبارکه غافر، آیه شریفه ۳۴)

و گاه به معنی برتری جویی و استکبار و استثمار آمده. چنان‌که درباره فرعون در آیه ۳۱ سوره دخان می‌خوانیم: «مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ : از فرعون که متکبری از زمره اسرافکاران بود.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳، سوره مبارکه دخان، آیه شریفه ۳۱)

و بالأخره گاه به معنی هرگونه گناه می‌آید. چنان‌که در آیه ۵۳ زمر می‌خوانیم: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ : بگو:

۹. به اهتمام پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی زیر نظر علی اکبر رشاد، دانشنامه‌ی امام علی A، تهران: چاپ پنجم، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۹.
۱۰. پژوال، غلامرضا، اسراف ممنوع، تهران: چاپ اول، انتشارات خلیلیان، ۱۳۸۹.
۱۱. توانایان فرد، حسن، صرفه‌جویی: پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و توانگری اقتصادی، تهران: چاپ اول، ناشر: حسن توانایان فرد، ۱۳۷۹.
۱۲. حیدری نراقی، علی محمد، اسراف از دیدگاه دین و دانش، قم: چاپ دوم، انتشارات مهدی نراقی، ۱۳۸۸.
۱۳. حکیمی، محمد رضا و دیگران، الحیاء، مترجم: احمد آرام، تهران: چاپ اول، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰.
۱۴. دشتی، محمد، نهج البلاغه، قم: چاپ ششم، انتشارات شاکر، ۱۳۸۸.
۱۵. دیباجی، سید احمد، فرهنگ تولید و مصرف در اسلام، قم: چاپ اول، نشر اکرام، ۱۳۸۹.
۱۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، مترجم: غلامرضا خسروی، تهران: چاپ دوم، انتشارات مرتضوی، ۱۳۷۴.
۱۷. سلطانی، جواد، اسراف و فرهنگ مصرف، مشهد: چاپ اول، موسسه فرهنگی هنری و انتشاراتی ضریح آفتاب، ۱۳۸۹.
۱۸. سید علوی، سیدابراهیم، اسراف، اقتصاد، اقتار در فرهنگ اسلامی، بی‌جا: چاپ اول، مؤسسه باقیات الصالحات، ۱۳۷۶.
۱۹. شیخانی، اسحاقی، علی باقر، سیدحسین، سریر سخن، اخلاق برای همه، قم: چاپ اول، نشر هاجر، ۱۳۹۴.
۲۰. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی، قم: چاپ پنجم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.

۲۱. عزتی، مرتضی، اصلاح الگوی مصرف، تهران: چاپ اول، انتشارات پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، ۱۳۸۸.
۲۲. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: چاپ یازدهم، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳.
۲۳. محمدی ری‌شهری، محمد، الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث، قم: چاپ سوم، دارالحدیث، ۱۳۹۰.
۲۴. مطهر، محمد، اسراف، بیت المال، تهران: چاپ اول، نقش اندیشه، ۱۳۸۸.
۲۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: چاپ دهم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۲۶. موسوی کاشمری، مهدی، پژوهشی در اسراف، قم: چاپ دوم، انتشارات هنر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
۲۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، چاپ چهارم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ه.ق.
۲۸. کلاتری، علی اکبر، اسلام و الگوی مصرف، قم: چاپ دوازدهم، انتشارات مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
۲۹. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: چاپ اول، انتشارات فراهانی، ۱۳۶۰.
۳۰. مجله پاسدار اسلام، بررسی ریشه‌ها و عوامل اسراف از دیدگاه قرآن و اهل بیت(ع)، مهر ۱۳۸۸، شماره ۳۳۴.
۳۱. نبی، جلال، سراج نمونه، بی‌جا: چاپ اول، انتشارات کردگاری، ۱۳۹۵.
۳۲. نعیم آبادی، غلامعلی، شکر در آینه‌ی وحی، قم: چاپ اول، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی توسعه قلم، ۱۳۸۸.

۳۳. نوربخش، هاشم نیا، سید مرتضی، شهرام، عوامل اجتماعی موثر بر مصرف (نگرش بر الگوی مصرف)، تهران: چاپ اول، نشر توسعه ایران، ۱۳۸۸.

ب) کتاب های عربی

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری، قم: چاپ دوم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ه.ق.
۲. -----، علل الشرائع، قم: چاپ اول، ناشر: کتاب فروشی داوری، ۱۳۸۵.
۳. -----، خصال، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری، قم: چاپ اول، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری، قم: چاپ دوم، ناشر: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ش/ ۱۴۰۴ ه.ق.
۵. ابن عربی، محمد بن عبدالله، احکام القرآن، محقق / مصحح: علی محمد بجاوی، بیروت: چاپ اول، انتشارات دارالجلیل، ۱۴۰۸ ه.ق.
۶. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، محقق / مصحح: جلال الدین محدث، قم: چاپ دوم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ه.ق.
۷. بروجردی، آقا حسین، جامع أحادیث الشیعه (للبروجردی)، محقق / مصحح: جمعی از محققان، تهران: چاپ اول، انتشارات فرهنگ سبز، ۱۳۸۶.

۸. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت %، قم: چاپ اول، مؤسسة آل البيت %، ۱۴۰۹هـ.ق.
۹. دیلمی، حسن بن محمد، أعلام الدین فی صفات المؤمنین، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت %، قم: چاپ اول، مؤسسة آل البيت %، ۱۴۰۸هـ.ق.
۱۰. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، محقق / مصحح: احمد حسینی اشکوری، تهران: چاپ سوم، انتشارات مرتضوی، ۱۳۷۵.
۱۱. عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، محقق / مصحح: سید هاشم رسولی محلاتی، تهران: چاپ اول، المطبعة العلمية، ۱۳۸۰هـ.ق.
۱۲. فیض کاشانی، محمد محسن، الوافی، اصفهان: چاپ اول، انتشارات کتابخانه امام أميرالمؤمنین A، ۱۴۰۶هـ.ق.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: چاپ چهارم، دار الکتب الإسلامية، ۱۴۰۷هـ.ق.
۱۴. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الائمة الأطهار، جمعی محققان، بیروت: چاپ دوم، انتشارات دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳هـ.ق.
۱۵. -----، مرآة العقول فی شرح آل الرسول، محقق / مصحح: هاشم رسولی محلاتی، تهران: چاپ دوم، انتشارات دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴هـ.ق.
۱۶. مفید، محمد بن محمد، الأمالی (للمفید)، محقق / مصحح: حسین استاد ولی و علی اکبر غفار، قم: چاپ اول، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳هـ.ق.
۱۷. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق / مصحح : مؤسسة آل البيت %، قم: چاپ اول، مؤسسة آل البيت %، ۱۴۰۸هـ.ق.

۱۸. الهندی، علاء الدین علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الاعمال، بیروت: الطبع الخامسة، مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۵ هـ.ق.

ج) کتاب‌های عربی-فارسی

۱. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: جلال الدین حسینی ارموی محدث، تهران: چاپ چهارم، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.

د) مقاله‌ها

۱. عطایی، محمدرضا، « اسراف و تبذیر در قرآن و سنت»، مجله مشکاه، شماره ۵۴ و ۵۵، بهار و تابستان ۱۳۷۶، صص ۲۱۳-۱۹۳.

ه) سایت

۱. www.khamenei.ir، بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا، ۱۳۸۸/۱/۱.